

Els visigots: realitat i llegenda*

JOCELYN N. HILLGARTH
Pontifical Institute of Mediaeval Studies Toronto

És relativament senzill definir la visió que tenien fins fa mig segle la majoria dels historiadors de l'antiguitat. Segons ells, la part occidental de l'Imperi Romà havia estat envaïda i finalment destruïda per una multitud de pobles bàrbars procedents del nord d'Europa o d'Escandinàvia. D'aquests, els visigots eren el grup més destacable, amb unes accions d'una importància excepcional. Diferents en això d'altres grups de bàrbars —els vàndals o els ostrogots havien desaparegut durant el segle sisè, destruïts durant el seu conflicte amb els bizantins—, els visigots crearen, segons ens assegura el distingit historiador d'*Italia y sus invasores*, Thomas Hodgkin, una monarquia que perdurà més mil anys, sota monarques com Pelai, Alfons el Savi, Ferran i Isabel i Felip II. No seria fins al segle XVII quan començaria una decadència que continuava encara durant el segle XIX, en temps del mateix Hodgkin.¹

Aquesta visió romàntica dels visigots com un fil que travessa la història d'Espanya, no era una invenció del segle XIX. La trobàvem ja a l'Edat Mitjana, en historiadors com Rodrigo Jiménez de Rada; o posteriorment en el segle XVII, quan Quevedo imaginà Colom transportant els visigots als extrems del Nou Món.

* Aquest treball s'ha elaborat en el marc del projecte de recerca BFF2002-03390 encapçalat per la professora Mariàngela Vilallonga i finançat pel Ministerio de Ciencia y Tecnología.

¹ HODGKIN, Thomas, *Italy and her Invaders*, Oxford, Oxford University Press, 1892, vol. I.2, 653 s.

Avui dia, en considerar la transició entre l'Antiguitat i l'Edat Mitjana i el paper dels bàrbars en aquesta transició, som més escèptics. Tot i que encara es creu que uns pobles anomenats "gots" penetraren a l'Imperi Romà l'any 376 i que, des d'aproximadament el 395, Alaric i els seus successors eren vistos com a reis d'un grup conegut com a "visigots", un llibre recent ens diu que «els visigots no constituïen una entitat ètnica; no eren més que una barreja de pobles de diversa procedència, refugiats, esclaus ...».² Peter Heather és més prudent i, diria, més convincent. Segons aquest, els visigots establerts a Aquitània l'any 418 constituïren «una nova unitat política», la qual, tot i que formada per diversos components ètnics, era dominada per visigots; en bona part, era una continuació de la gent que havia travessat el Danubi l'any 376.³

Voldria presentar aquí el paper dels gots —com a gent diferent dels hispano-romans— en el regne visigot d'Espanya. Començaré citant dues tesis oposades sobre la responsabilitat que gots o romans podrien haver tingut en la caiguda del regne l'any 711.

Segons historiadors alemanys com Felix Dahn, en la seva obra clàssica *Die Könige der Germanen* (publicada a partir de 1861), les conseqüències de la conversió dels visigots al catolicisme, a finals del segle sisè, foren fatals. Fatals, segons Dahn, perquè la conversió va fer possible la victòria de l'element romà sobre el got i la subjecció de la monarquia visigoda per part d'eclesiàstics romans. Això preparava la ruïna del regne. Aquesta tesi ens recorda alguns esdeveniments que es produïren a Alemanya poc després de la publicació del llibre de Dahn, ja que l'èmfasi sobre el perill que representava l'Església romana il·lustra la mentalitat de l'època de la "Kulturkampf" llançada per Bismarck contra l'Església alemanya.⁴

L'any 1932, poc abans de l'arribada al poder d'un altre dirigent alemany, podem veure com considerava el segle VII a Espanya el gran filòleg Ernst Gamillscheg. Com Dahn, Gamillscheg veia en aquest segle un món gòtic subvertit per hispanoromans, amb les «classes superiors

² GEARY, Patrick, *The Myth of Nations*, Princeton, N. J., Princeton University Press, 2002.

³ HEATHER, Peter, «The Creation of the Visigoths», dins HEATHER, Peter, ed., *The Visigoths from the Migration Period to the Seventh Century: An Ethnographical Perspective*, San Marino, Center for Interdisciplinary Research on Social Stress, 1999.

⁴ DAHN, Felix, *Die Könige der Germanen*, vol. V, Würzburg, Fleischmann's, 1870, 152-171.

completament sota la influència de la noblesa eclesiàstica romana». Eren aquests maleïts eclesiàstics els qui procuraren la caiguda de «l'estat nacional» (expressió, diguem-ho entre parèntesis, un punt anacrònica, referint-nos al segle VII).⁵

Si volem consultar una tesi diferent sobre aquests esdeveniments, podem citar la primera obra important de Marcelino Menéndez Pelayo, la seva *Historia de los heterodoxos españoles* (publicada el 1876), on mostra no estar convençut que la conversió dels visigots hagués estat sincera. Menéndez Pelayo té present que els reis visigots havien d'acudir sovint a concilis eclesiàstics per poder resistir les rebel·lions de nobles de la seva pròpia raça; mentrestant *altres* visigots penetraven la jerarquia eclesiàstica. L'episcopat espanyol del segle VII no estava format només per grans figures com Isidor de Sevilla i altres sants (hispano-romans), sinó que incloïa també alguns gots, rebels i traïdors: l'últim d'ells, Oppas, hauria estat el responsable, segons Menéndez Pelayo, de l'entrada dels àrabs a Espanya. Amb tot, després del 711 el panorama canvia de manera radical: l'element gòtic desapareix i queda un contrast ben clar entre cristians autèntics (en el nord de la península) i moros —alguns d'ells gots apòstates— en el sud.⁶

Si consultem historiadors més recents, trobem exposicions menys dramàtiques i més prudentes. En un llibre de 1969, l'historiador anglès E. A. Thompson confessa que «hi ha grans aspectes de la història d'Espanya del segle VI que ignorem totalment». Això mateix podriem dir-ho també del segle VII i, especialment, del VIII. Thompson apunta les relacions entre gots i romans com un dels aspectes més difícils d'aclarir; considera, tanmateix, que un principi bàsic del govern gòtic era una separació absoluta entre «les dues nacions».⁷ La interpretació de Thomson semblava sortir reforçada de l'obra dels arqueòlegs —la majoria d'ells alemanys— de començaments del segle XX. Com Thompson, aquests arqueòlegs constataren una separació entre els hispanoromans i els visigots establerts a Espanya. No ha estat fins les noves excavacions dels darrers cinquanta anys quan s'ha demostrat que a Espanya, com en altres

⁵ GAMILLSCHEG, Ernst, «Historia lingüística de los Visigodos», *Revista de Filología española*, 19 (1932), 126 s., 142.

⁶ MENÉNDEZ Y PELAYO, Marcelino, *Historia de los heterodoxos españoles*, vol. I, Madrid, Edición Nacional, 1946, 369 s.

⁷ THOMPSON, Edward A., *The Goths in Spain*, Oxford, Clarendon Press, 1969, 311s.

parts del món mediterrani, allò que predomina durant els segles VI i VII no és tant un canvi radical com una continuïtat. Aquest és també el punt de vista de l'historiador anglès Ian Wood, segons el qual «l'estil dels reis bàrbars del segle VI i el dels seus regnes era essencialment romà».⁸ Segons Richard Hodges, «en el segle sisè veiem una situació de gran confusió entre les cultures d'Europa; va ser més tard quan sortí un nou ordre polític, del qual els francs, els llombards i els visigots tenien la part més important».⁹

Segons Procopi, l'historiador de Justinià, els gots eren aliats dels vàndals; ambdós foren responsables de la destrucció de l'Imperi Romà. I eren heretges arrians. Procopi considerava legítima la invasió d'Itàlia per part de Justinià, tant per raons religioses com polítiques. «Justinià», ens diu Procopi, «restaurà un règim legítim, expulsà un poble bàrbar i retornà Itàlia a la fe catòlica», tal com havia fet anteriorment amb Àfrica.¹⁰ Aquesta presentació dels fets, tot i ser menys verídica en referir-se als ostrogots d'Itàlia, el govern dels quals havia estat prou tolerant, era tal vegada legítima en relació amb els vàndals d'Àfrica, que, efectivament, havien perseguit els catòlics. Aquesta mateixa ideologia la trobem en una inscripció de Cartagena, a Espanya, l'any 589, on el *magister militum*, Comenciolo, diu haver estat enviat per l'emperador Maurici «contra hostes barbaros». Aquests bàrbars eren els visigots.¹¹ Desgraciadament per a Comenciolo (i per a Maurici), era ja una mica tard per usar aquests termes en parlar dels visigots: el mateix any de la inscripció, en el III Concili de Toledo, va celebrar-se la conversió oficial dels visigots a l'Església Catòlica.

Quan estudiem les relacions entre romans i bàrbars durant els segles VI i VII, tant a Itàlia com a Espanya, el problema més greu és que gairebé totes les nostres fonts van ser escrites per romans. Aquestes fonts sovint ens mostren més clarament la mentalitat dels seus autors que no

⁸ WOOD, Ian, «The north-western provinces», dins *The Cambridge Ancient History*, vol. XIV, Cambridge University Press, 2000, 523.

⁹ HODGES, Richard, «Henri Pirenne and the question of demand in the sixth century», dins HODGES, Richard i William BOWDEN, eds., *The Sixth Century, Production, Distribution and Demand*, Leiden, Brill, 1998, 13.

¹⁰ PROCOPI, *History of the Wars* (trad. de H. B. DEWING), vol. II, Cambridge, Mass., Harvard University Press (Loeb Classical Library), 1916.

¹¹ VIVES, José, *Inscripciones cristianas de la España Romana y visigoda*, Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1969.

pas una realitat objectiva dels fets. I això és així no només en les fonts literàries (cartes, cròniques, etc.) sinó també en els textos jurídics. Més tard em referiré a altres fonts. A Espanya no tenim res comparable al quadre detallat de la Itàlia ostrogoda que ens ofereixen les *Variae* de Cassiodor.¹² A Espanya, del segle VII fins i tot ens són difícils de descobrir les maniobres polítiques i la realitat del poder. Hem d'acudir a les poques històries de què disposem. Això no obstant, la legislació dels reis visigots, les actes dels concilis eclesiàstics i les monedes, tot i que influïdes en part per la propaganda oficial, ens ajuden també a documentar la història de l'època.

De l'Espanya visigoda —comparant-ho amb la Gàl·lia merovingia— en tenim molt pocs textos hagiogràfics. No hi ha res comparable als escrits de Gregori de Tours. El text més útil és l'anònim titulat *Vides dels Pares de Mèrida*. Escrites probablement cap a l'any 630, les *Vides* ens proporcionen una visió d'un món on els gots són encara molt diferents dels romans. El bisbe Massona és descrit com «de raça goda però amb un cor completament dedicat a Déu». El duc Claudi, en canvi, és «d'origen noble, fill de romans».¹³

Malgrat que són valuoses, les *Vides* tenen sobretot un interès local. De cara al futur, tingué més importància la incorporació dels visigots en el gènere de la crònica cristiana universal, el model de la qual havia estat establert per Eusebi i sant Jeroni. Aquesta incorporació va ser obra de dos autors, Joan de Biclaurum i sant Isidor. Joan era un got catòlic que havia passat la seva joventut a Constantinopla, on probablement fou ordenat sacerdot. En tornar a Espanya, hagué d'exiliar-se (a Barcelona) per ordre de Leovigild. No aconseguí ser bisbe de Girona fins després de la conversió de Recared al catolicisme. La seva crònica abarca des de l'any 567 fins al 590. S'hi combinaven l'admiració de Joan per Leovigild i, més encara, per Recared, amb notes d'interès vers l'imperi bizantí, que havia conegut personalment.¹⁴

Sant Isidor succeí el seu germà Leandre com a bisbe de Sevilla pels voltants de l'any 600; morí el 636. Leandre i Isidor eren hispanoromans,

¹² CASSIODOR, *Variae* (ed. A. J. FRIDH), Turnhout, Brepols (Corpus Christianorum, Series Latina, XCVI), 1974.

¹³ MAYA SÁNCHEZ, Antonio, ed., *Vitas Sanctorum Patrum Emeritensium*, Turnhout, Brepols (Corpus Christianorum, Series Latina, CXVI), 1992, 48, 83.

¹⁴ JOAN DE BICLARUM, *Chronicon* (ed. Carmen CARDELLE DE HARTMANN), Turnhout, Brepols (Corpus Christianorum, Series Latina, CLXXIII A), 2001.

membres d'una família senatorial. Formant part de l'episcopat, aquestes famílies continuaven exercint la seva hegemonia sobre la població local. L'expulsió de la família d'Isidor de les seves terres fou deguda, probablement, a l'intolerant rei arrià Agila. Jacques Fontaine ha subratllat l'actitud ambivalent d'Isidor quan escriu sobre els visigots. Tot i que elogia la unificació d'Espanya durant el seu govern, lamenta la destrucció de béns de la seva província natal, Cartagena.¹⁵

Després d'Isidor, només podem esmentar un altre historiador de l'Espanya visigoda, el bisbe Julià de Toledo (mort el 690). La *Crònica de 754* veu Julià com una persona fora de sèrie. «Descendent de raça jueva», diu, «com una rosa nascuda entre espines, brillava en el món per la seva comprensió de la doctrina cristiana». Aquesta informació sobre l'ascendència de Julià —sense que es mencioni en cap moment el seu biògraf contemporani— té el seu interès: mostra que Julià, com Isidor, no era got. És potser per aquesta raó que tant Julià com Isidor sentien la necessitat de deixar clara la seva admiració per les proeses de la gent que governava el seu país.¹⁶ Una altra raó per aquesta admiració dels gots era l'hostilitat que tant Joan de Biclarum com Isidor i Julià sentien vers els francs. Durant el segle sisè els gots havien sofert algunes derrotes de mans dels francs, i això explica l'alegria amb què Joan de Biclarum i Isidor recorden les victòries sobre aquests. La segona d'aquestes victòries l'obtingué el duc Claudi, persona celebrada també a les *Vides de Mèrida*. Segons Joan, era un do de la «gratia divina» concedida a causa de la «fe catòlica» (novament) adoptada pels visigots. Claudi, amb només 300 homes, havia derrotat 60.000 francs i n'havia matat la majoria. Claudi és comparat amb el Gedeó de l'Antic Testament, i els francs són els nous adversaris del nou Israel. Segons Isidor, «no hi havia hagut a Espanya cap victòria goda més gran ni cap altra amb la qual es pogués comparar».¹⁷

La *Historia Wambae* de Julià de Toledo descriu els esdeveniments de només un any, la rebel·lió a la Septimània contra el rei Wamba, la

¹⁵ FONTAINE, Jacques i Pierre CAZIER, «Qui a chassé de Carthaginoise Sévérianus et les siens? Observations sur l'histoire familiale d'Isidore de Séville», dins FONTAINE, Jacques, *Tradition et actualité chez Isidore de Séville*, London, Variorum Reprints, 1985, 382-400.

¹⁶ *Continuatio Isidoriana Hispana* (ed. Theodor MOMMSEN), Hannover (Monumenta Germaniae Historica, Auctores antiquissimi, XI), 1894, 349.

¹⁷ JOAN DE BICLARUM, *Chronicon*, cit., 80. ISIDOR DE SEVILLA, *Historia Gothorum* (ed. Theodor MOMMSEN), Hannover (Monumenta Germaniae Historica, Auctores antiquissimi, XI), 1894, 54.

coronació del qual, a Toledo, havia anat acompanyada d'un miracle. Amb un estil clàssic que utilitza Sal·lusti, Orosi, etc., la *Historia* mostra odi cap als francs, a causa de la seva aliança amb els rebels de la Gàl·lia. Els francs són anomenats «bàrbars».¹⁸ A finals del segle VII, la litúrgia visigoda tenia algunes oracions que suplicaven a Déu que eliminés les «guerres bàrbares». Com a la Itàlia ostrogoda, «els bàrbars d'ahir es consideraren a si mateixos com els vencedors de la civilització».¹⁹

Julià exercí molta menys influència sobre la historiografia espanyola medieval que Joan de Biclarum i, sobretot, que Isidor. La *Crònica* de Joan, que comença amb un clar contrast entre “romans” (és a dir, bizantins) i gots, acaba amb la conversió del rei Recared i de tota la «gens gothica».²⁰ Segons la “visió de la història” d'Isidor, els gots havien estat elegits per Déu com el poble predestinat a succeir Roma a Hispània.²¹ No conec cap altre precedent com Isidor de Sevilla que associï tan íntimament Hispània i els gots. Seria, però, molt imitat: molts historiadors posteriors imitaren Isidor; era senzill substituir els bizantins o els francs pels àrabs.

L'associació íntima dels gots i Hispània no significava que gots i hispànics fossin considerats d'igual importància. El 633, tres anys abans de la seva mort, Isidor era present al IV Concili de Toledo; probablement era responsable del text de la legislació conciliar. El famós canó 75, amb la referència «rex, gens et patria Gothorum», ens recorda l'exaltació dels gots amb què Isidor (i, després d'ell, Julià) intentà substituir l'exaltació tradicional de la Roma imperial. Però, més que no pas la feliç unió de la «gens Gothorum» i d'Hispània que alguns han vist com a missatge de la *laus Spaniae* d'Isidor, el que s'hi ha d'observar és la “conquesta” d'Hispània per part dels gots que, ens diu Isidor, «Hispània ara serveix». Si Hispània serveix els gots, resulta difícil que els hispànics siguin considerats iguals que els seus nous mestres, que en la conquesta haurien establert «sedes vitae atque imperium». En aquest sentit, els anatemes que els bisbes del IV Concili dirigeixen contra traïdors distingeixen entre «nosaltres» (els bisbes) «vel totius Hispaniae [populi]» i la «patria

¹⁸ JULIÀ DE TOLEDO, *Historia Wambae*, Turnhout, Brepols (Corpus Christianorum, Series Latina, CXV), 1976.

¹⁹ MCCORMICK, Michael, *Eternal Victory*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1986, 312.

²⁰ JOAN DE BICLARUM, *Chronicon*, cit., 81.

²¹ ISIDOR DE SEVILLA, *Historia Gothorum*, cit., 267, 293-295.

gensque Gothorum».²² Un autor de finals del segle VII que coneixem com a Fredegari i que vivia probablement a Borgonya, anotà també com els gots dominaven Hispània. «Tots els gots del regne d'Hispania», ens diu, erigiren Sisenand al tron visigot.²³

Tot i que Isidor no era got, intentava gairebé sempre presentar els gots amb una visió favorable. En la seva edició crítica del llibre IX de les *Etimologies*, Marc Reydellet nota que, a diferència de sant Jeroni i Agustí, que no havien identificat cap poble bàrbar com a descendent de Magog (al Gènesi, 10,2), Isidor posa èmfasi en aquesta identificació. Com a descendents de Magog, els gots ocuparen un lloc únic entre els invasors de l'Imperi Romà. Per reforçar aquesta exaltació dels gots («gentis fortis et potentissima, corporum mole ardua, armorum genere terribilis», Isidor se serveix de la descripció que trobà a Florus d'un poble completament diferent, els Senons de la Gàl·lia. En general, Isidor de Sevilla presenta els reis visigots com els elegits per la Providència divina per governar Hispània.²⁴

Isidor va escriure després de l'entrada oficial dels visigots a l'Església catòlica. El seu punt de vista fou molt diferent que el del seu germà major, Leandre, que havia viscut sota reis arrians i quan encara no estaven permesos els matrimonis entre gots i romans. Aquesta llei no fou abrogada fins al regnat de l'últim d'aquests reis arrians, Leovigild.

Leovigild havia proposat una altra mesura per unir els romans i els gots: modificar la fórmula tradicional de fe arriana admetent la igualtat de les dues primeres persones de la Trinitat. Després de la falta d'èxit d'aquesta mesura i després de la derrota d'una rebel·lió impulsada pel fill major de Leovild, Hermenegild, el nou rei, Recared, intentà convertir els gots al catolicisme. Una bona sèrie de rebel·lions mostra que aquesta decisió topà amb una forta oposició per part de molts visigots. Recared i els bisbes catòlics hagueren d'arribar a un compromís que permeté que els clergues arrians (fins i tot els seus bisbes) poguessin exercir com abans el seu ministeri.²⁵

²² Concili IV de Toledo, dins *Patrologia latina* (ed. J.-P. MIGNÉ), París, 1850, vol. LXXXIV, cols. 383-386.

²³ WALLACE-HADRILL, John Michael, ed., *The Fourth Book of the Chronicle of Fredegar, with its continuations*, London, Nelson, 1960, 62.

²⁴ ISIDOR DE SEVILLA, *Etymologiae* (ed. Marc REYDELLET), París, Les Belles Lettres (Auteurs latins du Moyen Age), 1984; IX, 2, 27 i 89; 55, 91.

²⁵ Vegeu *El Concilio III de Toledo, 589-1989*, Toledo, Arzobispado de Toledo, 1990.

Després de la conversió dels gots l'any 589, la distinció entre gots i romans sembla menys pronunciada. Tanmateix, el Concili IX de Toledo (l'any 655) esmenta com a diferents les dues races quan ordena que ni els antics esclaus de l'Església ni els seus descendents puguin casar-se amb romans o gots.²⁶ És important notar que en les lleis visigodes la "pàtria" és sempre esmentada com a «patria Gothorum». Alguns historiadors creuen que les mencions de gots en la literatura del segle VII no té cap sentit. Podriem preguntar-los, però, per què el V Concili de Toledo (l'any 636) determinà que la successió del tron estava reservada per als gots.²⁷ Tot i que probablement no sumaven més d'una desena part de la població —o potser precisament per això—, varen mantenir el monopoli del poder. Tal vegada el decret de 636 fos degut a què aquest monopoli pogués ser atacat. Alguns casos de traïció, com la rebel·lió del duc Paulo contra Wamba l'any 672, van ser jutjats de manera exclusiva per gots.²⁸ Malgrat que a les *Sententiae* Isidor proposa que el rei got i els seus oficials haguessin de consultar els bisbes, la majoria dels quals eren encara hispanoromans, no tenim notícia que aquesta idea fos aplicada. Abans de la caiguda del regne l'any 711 no podem parlar d'una vertadera unió de races. Hi ha molts aspectes de l'Espanya dels segles VI i VII que no coneixem prou bé. No estem tan segurs com alguns historiadors precedents sobre el nombre de gots que entraren a Espanya ni en quines zones s'establiren. En un llibre recent, Peter Heather suggereix que hi havia molts gots en el nord-est de la península, prop dels Pirineus, i que n'hi havia altres comunitats a la costa del Mediterrani i a la Meseta. Les investigacions dutes a terme a alguns cementiris de la Meseta fan pensar a Heather en unes «comunitats amb una barreja de gots i gent del país».²⁹

Té una gran importància el descobriment de moltes inscripcions sobre pissarra, gairebé totes datades de finals del segle sisè o del setè. He fet referència a les limitacions de les fonts literàries de l'època. Aquestes inscripcions sobre pissarra, sobretot perquè documenten moltes persones de classes inferiors, ens ajuden a omplir aquest buit i projecten nova llum sobre el període. Aquestes inscripcions són comparables a d'altres fonts

²⁶ Concili IX de Toledo, 13, dins *Patrologia latina*, cit., 438.

²⁷ Concili V de Toledo, 3, dins *Patrologia latina*, cit., 390 s.

²⁸ Vegeu el *Iudicium in tyrannorum perfidia promulgatum* de Julià de Toledo, dins JULIÀ DE TOLEDO, *Historia Wambae*, Turnhout, Brepols (Corpus Christianorum, Series Latina, CXV), 1976, 250-255.

²⁹ HEATHER, Peter, *The Goths*, Oxford, Blackwell, 1996, 200-210.

descobertes —o publicades per primera vegada— durant el segle XX, com les “Tablettes Albertini” —inscripcions del segle V sobre fusta trobades al nord d'Àfrica— o els documents escrits en papir de Ràvena. Tots aquests documents, igual com les inscripcions sobre pissarra, estan escrits en lletra cursiva, no pas en la comuna dels llibres de l'època.³⁰ Com les inscripcions sobre fusta del nord d'Àfrica, les inscripcions sobre pissarra no eren escrites per escrivans professionals, sinó per habitants del camp, i ens ajuden a conèixer la llengua de poblacions que sabien llegir i escriure gràcies, sens dubte, a alguns mestres d'escola.

De les inscripcions sobre pissarra trobades a les províncies de Salamanca i Àvila, el professor Díaz y Díaz ha identificat 52 noms com a visigots, comparats amb 63 de romans. Malgrat que, en motiu de noves troballes, aquests nombres no són definitius, la proporció és prou indicativa: com els cementiris de la Meseta, les inscripcions ens indiquen una població barreja de gots i d'hispanoromans. El contingut de les inscripcions és molt variat: comptes, oracions, inventaris, citacions dels Salms o de la litúrgia, contractes, cartes, referències a animals i a productes del camp; mostren la importància que l'art d'escriure tenia a l'Espanya d'aleshores per a molts laics —no només per al clergat, com havíem tendit a creure. Que no hi hagi inscripcions en gòtic demostra que el llatí era l'única llengua parlada a Espanya, fins i tot amb anterioritat a la conversió visigoda de l'any 589.³¹ Aquestes conclusions reforcen el que ens diu Gregori de Tours quan descriu les seves trobades amb dos ambaixadors visigots (ambdós laics), capaços de mantenir una conversa teològica en llatí.³² Amb aquests descobriments, el nostre coneixement de l'Espanya visigoda canvia i s'enriqueix sobremanera.

³⁰ COURTOIS, Chrétien *et al.*, eds., *Tablettes Albertini, actes privés de l'époque vandale (fin du v siècle)*, París, Arts et métiers graphiques, 1952. TJÄDER, Jan-Olof, *Die nichtliterarischen lateinischen Papyri Italiens aus der Zeit 445-700*, C.W.K. Gleerup (Svenska Institutet, Rom, XIX), Lund, 1954-1955, 3 vols.

³¹ VELÁZQUEZ SORIANO, Isabel, ed., *Documentos de época visigoda escritos en pizarra (siglos VI-VII)*, Turnhout, Brepols (Monumenta palaeographica medii aevi, series Hispanica), 2000. Vegeu DÍAZ Y DÍAZ, Manuel Cecilio, «El latín de España en el siglo VII: lengua y escritura según los textos documentales», dins FONTAINE, Jacques i J.N. HILLGARTH, eds., *The Seventh Century, Change and Continuity*, London, The Warburg Institute, 1992, 25-37.

³² GREGORI DE TOURS, *Historiae*, V, 43, VI, 49, dins KRUSCH, Bruno i Wilhelm LEVISON, eds., *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum Merovingicarum*, I, Hannover, 1937.

L'abandonament dels cementiris de la Meseta ens indica un procés d'assimilació entre gots i romans. Va arribar a ser completa, aquesta assimilació? Podem estar segurs que els noms de les fonts siguin significatius? Segons Heather, l'any 700 gairebé tothom tenia ja noms gòtics; considera que el regne d'aleshores era ja un estat unit.³³ Gerd Kampers ha fet el millor treball sobre noms propis de persona dels dos segles de l'Espanya visigoda. Segons Kampers, de 232 noms de persona de certa importància, 72 (el 31 per cent) no semblen ser germànics. Hi ha una diferència prou marcada entre els seglars i el clergat. Al segle VII hi ha molt pocs noms hispanoromans de seglars, potser un 5 o un 10 per cent d'entre els nobles que firmaren les actes dels concilis. Les millors dades estadístiques són les dels bisbes. Hi ha unes diferències ben marcades entre les diferents províncies eclesiàstiques: en el sud i en el centre (la Baetica i la Carthaginensis), gairebé el 80 per cent dels bisbes tenien noms hispanoromans. La proporció més elevada de noms germànics es troba a la Meseta, a les diòcesis de Palència i Salamanca. Tanmateix, durant la segona meitat del segle VII, l'element hispanoromà de l'episcopat és en general bastant reduït —menys de la meitat del total— comparat amb el 72 per cent de tot el període visigot.³⁴

Atès el reduït nombre de noms llatins en el segle VII, sembla que aquests noms es reservaven a persones descendents d'hispanoromans, mentre que un nom gòtic indicava procedència goda. No obstant això, hi havia excepcions: en aquesta època, com a la Itàlia ostrogoda del segle VI, alguns gots adoptaren noms romans. L'any 676, en el III Concili de Braga, dos bisbes tenien noms gòtics però cognoms ("cognomina") llatins. Set anys més tard un d'aquests bisbes signà les actes d'un altre concili només amb el seu *cognomen* llatí de Felix —sense utilitzar, doncs, el seu nom gòtic. Casos com aquests permeten deduir que, més que no pas que els romans prenguessin noms gots, varen ser alguns gots els qui prengueren noms llatins. José Orlandis ha suggerit que alguns magnats laics del segle VII amb noms llatins eren en realitat gots.³⁵

³³ HEATHER, Peter, *The Goths*, cit., 289, 291, 298.

³⁴ KAMPERS, Gerd, *Personengeschichtliche Studien zum Westgotenreich in Spanien*, Münster i. W., Aschendorff, 1979.

³⁵ DIAZ Y DIAZ, Manuel Cecilio, dins *Caratteri del secolo VII in Occidente*, vol. 2, Spoleto, Centro italiano di studi sull'alto medioevo, 1958, 681. ORLANDIS, José, «El elemento germánico en la iglesia española del siglo VII», *Anuario de estudios medievales*, 3 (1966), 27-64.

Tot i que ignorem quants gots entraren a Espanya a finals del segle V o a principis del VI, devien ser probablement menys de cent mil, la xifra de gots que hom ha suggerit establerts en el regne de Tolosa.³⁶ Àdhuc si haguessin sumat més de dues-cents mil persones, no haurien superat en nombre la població hispanoromana. L'observació de Roger Collins segons la qual «és impossible identificar romans ètnics a l'Espanya de finals del segle VII» pot suggerir més la idea de romanització que no pas la contrària; em sembla que indica la desaparició de la minoria gòtica dins la gran massa de la població original.³⁷ Aquest procés sembla també confirmar-se si tenim en compte el relatiu èxit a Espanya —comparant-ho amb la Gàl·lia— de la llatinització documentada en ple segle VII, àdhuc fora de les grans ciutats.

Podem assegurar que l'Espanya visigoda era un estat amb una vertadera unió interna? Durant el segle VI els gots adoptaren la religió dels hispanoromans; conqueriren el reduït regne dels sueus i pogueren, finalment, expulsar els bizantins del sud.³⁸ Altres problemes eren més difícils de resoldre: les rebel·lions que marquen gairebé cada regnat; la legislació antijueva, que acaba l'any 694 amb un decret que ordena que els tots els jueus, batejats o no, havien de ser esclavitzats; les referències a pràctiques paganes que trobem en els últims concilis visigots; i el nivell bastant baix d'observança cristiana; tot això suggereix que a finals del segle VII el país estava lluny de ser una monarquia catòlica amb una base estable. És evident que el camp quedava en gran part fora de l'acció de l'Església oficial; els bisbes no es preocupaven dels pagans —els deixaven per la corona. No podem parlar de conversió sinó de coerció. I la corona no disposava de mitjans per dur a terme una coerció efectiva.³⁹

La prova més clara de la debilitat del regne és la rapidesa de l'ensorrament de l'any 711. Tot i que segueix essent un misteri, la causa immediata de la derrota de l'exèrcit visigot sembla haver estat una baralla entre diverses famílies nobles. Les cròniques del segle IX, escrites a Astúries, fan referència als pecats del penúltim rei visigot, Witiza, de la

³⁶ WOLFRAM, Herwig, *History of the Goths* (trad. de Thomas DUNLAP), Berkeley, University of California Press, 1988, 171, 444.

³⁷ COLLINS, Roger, *The Arab Conquest of Spain 710-797*, Oxford, Blackwell, 1989, 189.

³⁸ THOMSON, Edward A., *The Goths in Spain*, cit., 87 s., 94-97, 168 s., 334.

³⁹ HILLGARTH, Jocelyn N., «Popular Religion in Visigothic Spain», dins HILLGARTH, Jocelyn N., *Visigothic Spain, Byzantium and the Irish*, London, Variorum Reprints, 1985.

seva família i dels seus bisbes.⁴⁰ Altres fonts —com sant Bonifaci, escrivint des d'Alemanya— lamenten l'estat general del país.⁴¹ Alguns historiadors moderns, com Ramon d'Abadal, defensen un conflicte entre una preferència (romana) per una monarquia estable i hereditària i la insistència de la noblesa goda en el principi d'elecció al tron. Aquest principi s'havia adoptat en els concilis de Toledo:⁴² el rei havia de ser elegit entre els nobles per un conjunt restringit de bisbes i nobles —la base social per escollir el rei, evidentment, era molt reduïda, de manera que només una minoria dels gots tenien dret a participar-hi.

L'única crònica de certa importància del segle VIII espanyol és la que acaba l'any 754. Probablement fou escrita a Toledo. El cronista ens diu que, després de la derrota infligida pels àrabs a «tot l'exèrcit dels gots», el «regne dels visigots» fou substituït per un —és així com l'anomena— «regne bàrbar» (*regnum efferum*). Sembla recordar uns traïdors com «Oppa, fill del rei Egica», que ajudaren els àrabs a matar els nobles que havien romàs a Toledo. Menciona també un noble got, Teodomir, que pactà amb els àrabs per poder conservar la seva regió del sud-est.⁴³ Diversos passatges del text indiquen que l'èxit dels invasors era degut a divisions entre els gots, que seguien mantenint el monopoli del poder militar. El cronista, però, no ens diu què va passar amb la majoria dels gots. A la resta de la crònica s'ocupa de guerres entre els invasors —àrabs i berebers— i no ens diu res del començament de la resistència en el nord del país. Estranyament, els gots desapareixen del text. El cronista no esmenta Achila ni Ardo, els quals, segons es creu per unes monedes, semblen haver exercit algun tipus de poder en el nord-est i possiblement a la Septimània.⁴⁴

En una ponència pronunciada a Spoleto l'any 1957, Ramon d'Abadal parlà del llegat visigot a Espanya. En base als topònims recollits per Sachs i Gamillscheg, estimà que molts gots arribaren al nord-

⁴⁰ GIL FERNÁNDEZ, Juan, ed., *Crónicas asturianas*, Oviedo, Universidad de Oviedo, 1985, 118-121.

⁴¹ Vegeu CLAUDE, Dietrich, «Untersuchungen zum Untergang der Westgotenreiches (711-725)», *Historisches Jahrbuch*, 109 (1988), 347-349.

⁴² ABADAL, Ramon d', «La Monarquia en el Regne de Toledo», dins *Homenaje a Jaime Vicens Vives*, vol. I, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1965, 191-200.

⁴³ *Continuatio Isidoriana Hispana*, cit., 353 s.

⁴⁴ Vegeu CLAUDE, Dietrich, «Untersuchungen zum...», cit., 354-358.

oest peninsular (Galícia i el nord de Portugal).⁴⁵ Altres estudis han demostrat l'existència d'antropònims o de topònims d'origen visigot en el sud de França o a Catalunya. El que no sembla existir són proves de l'emigració de gots a Astúries, des d'on, segons la famosa teoria de Claudio Sánchez Albornoz, els gots haurien baixat més tard a Castella i hi haurien creat el «país d'homes lliures» que, tal com ell suposa, distingí aquest comtat fronterer durant els segles venidors.⁴⁶

⁴⁵ ABADAL, Ramon d', «A propos du Legs visigothique en Espagne», dins *Caratteri del secolo VII...*, cit.

⁴⁶ SÁNCHEZ ALBORNOZ, Claudio, *Orígenes del reino de Asturias*, Oviedo, Instituto de Estudios Asturianos, 1972, 3 vols.